

П.С. Долганов
кандидат історичних наук
старший викладач кафедри міжнародних відносин і країнознавства
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету

Євреї в спектрі економічної політики ЗУНР

У статті досліджуються особливості економічної політики уряду Західноукраїнської Народної Республіки. Увага зосереджується на тих заходах, які безпосередньо стосувалися підприємницької діяльності єврейського населення.

В статье исследуются особенности экономической политики правительства Западноукраинской Народной Республики. Внимание сосредоточивается на тех мероприятиях, которые непосредственно касались предпринимательской деятельности еврейского населения.

The economic policy of the West Ukraine National Republic government is analysed in the article. The main emphasis is laid on the activities directly related to the entrepreneurship of the Jewish population.

Не зважаючи на те, що період функціонування ЗУНР на сьогодні досить ґрунтовно досліджується українськими істориками, констатуємо наявність серйозної прогалини у вітчизняній історіографії, що стосується економічної політики держави по відношенню до євреїв. Хоча ставлення влади ЗУНР до останніх відзначалося особливою ліберальністю у порівнянні з іншими державами міжвоєнного періоду, в економічних діях уряду простежувалися елементи дискримінації цієї національної меншини.

Зважаючи на бідність українців, та переконання їх у тому, що причиною такого стану речей були дискримінація і визиск з боку інших націй, ідея соціальної справедливості стає основоположною у сфері економічної політики новоствореної ЗУНР [4, с. 2]. Її влада намагалася побудувати суспільство в якому не було б серйозних контрастів між багатими і бідними і, перш за все, врегулювати проблему пауперизації українців. У цьому, припускаємо, криється каталізатор прагнення до перерозподілу багатства із «соціально пригнобленою»

новопосталою титульною нацією в ім'я побудови більш справедливого суспільства.

Одразу після утворення ЗУНР серед українців Східної Галичини популяризувалася ідея встановлення державної монополії у сфері торгівлі продуктами харчування. Такими діями українці мали намір потіснити єврейських посередників і отримати пільговий доступ до відповідної продукції і її реалізації [14, с. 4]. Ідея використання держави для наступу на економічні позиції євреїв у Східній Галичині одразу зазвучала і у виступах депутатів Української Національної Ради. Зокрема, А. Шпигельський вважав, що влада повинна надати максимальну економічну підтримку робітникам і селянам, які складають основу української нації, в супереч буржуазній національно чужій верстві, в тому числі і євреям. На його думку, лише встановивши таку міжнаціональну ієрархію в задоволенні економічних інтересів, українцям вдасться потіснити єврейський бізнес у містах і встановити контроль над їхньою економікою [11, с. 3].

Інший депутат Національної Ради М. Лозинський був радикальнішим. Він запропонував націоналізувати власність усіх міських підприємств [13, с. 2]. Антиєврейський контекст звучання відповідних ідей є беззаперечним, оскільки саме ця нація складала основу підприємницьких кіл у містах Східної Галичини. На сторінках преси також пропагувалися ідеї націоналізації промисловості регіону, оскільки вона майже повністю перебувала у власності неукраїнців [6, с. 2]. Із зрозумілих причин ці наміри найбільше загрожували інтересам євреїв.

Поворотним пунктом, який сприяв зміні економічної політики ЗУНР щодо євреїв, стало проголошення їхнім Національним комітетом нейтралітету в українсько-польській війні. Така невизначена позиція мала для них негативні економічні наслідки. Як постулює С. Гольдельман, «[...] шкідливі наслідки об'яви нейтралітету майже не піддаються обрахункові. Навіть державна влада поставила себе не так уважно до інтересів жидівського населення, а в своїй господарській політиці навіть негативно [...]» [1, с. 28].

Справді, низка заходів влади в економічній сфері (перш за все в торгівлі і підприємстві), буквально поставила єврейську меншину регіону на коліна. Перш за все, керівництво Української Галицької Армії рекомендувало не допускати євреїв до економічних адміністративних посад, які мали в той час військово-стратегічне значення: керівництво державними магазинами, складами, касами, що

здійснювали забезпечення армії. Такі обмеження бачаться наслідком недовіри влади до цієї національної меншини [16, арк. 185-186].

Згодом Державний Секретаріат без зайвих вагань озвучив наступну програму економічної політики: «[...] **планова і систематична соціалізація** вже нині дозрілих до цього галузей народного господарства» [3, с. 144]. Тимчасовим розпорядженням Державного Секретаріату від 19 листопада 1918 р. держава монополізувала торгівлю нафтою і всі зовнішньоекономічні операції. Також було введено контроль над продажем тютюнових виробів і оподатковано їх перевезення з одного повіту до іншого (10 крон з 1 кг тютюну) [3, с. 146]. Подібні заходи здійснювались у сфері торгівлі спиртними напоями. Спочатку на продаж спирту і алкогольних напоїв влада ввела високі податки: 10 крон з кожного літра чистого спирту [3, с. 125]. Для порівняння, в Австро-Угорщині цей податок з 1901–1914 рр. зріс з 0,9 до 1,4 крони [10, с. 54, 63]. Звісно, слід врахувати воєнну інфляцію, але всеодно стрибок податків виявився значним. 25 лютого 1919 р., згідно розпорядження Державного Секретаріату фінансів, було взагалі зупинено роботу всіх гуралень, весь спирт викупувався державою за встановленою нею ціною [8, с. 1]. Подібні заходи нанесли значних збитків єврейським шинкарям.

Також жорстких обмежень зазнала торгівля зерном і виробами з борошна. Зокрема, ціни на них встановлювались державними повітовими комісарами [3, с. 342]. **Аналогічні заходи застосували і до торгівлі м'ясом.** На сферу виробництва і продажу шкіряних виробів держава взагалі ввела свою монополію [9, с. 1]. Також вона, за встановленою урядом ціною, скупила весь запас олії в країні та сировину для її виробництва, встановивши свій контроль і над даною сферою торгівлі продуктами харчування [7, с. 1].

За словами М. Гелбера, встановлюючи державну монополію у торгівельній сфері, влада ЗУНР перетворила українську кооперативну сітку «Сільський Господар» у привілейовану посередницьку інституцію, якій на пільгових умовах дозволялося здійснювати торгівельні операції [17, с. 258-259]. Припускаємо, таким чином уряд хотів «замінити» єврейських посередників на українських.

Подібні дії влади буквально зв'язали руки євреям «прикривши» або зробивши нерентабельним їхній бізнес. Це завдавало значних збитків і державі, яка, по-перше, розорювала і налаштовувала проти себе найбільш платоспроможне населення республіки, а по-друге, витісняла з економічного організму його органічну частину. Як

стверджує С. Гольдельман, «господарка державна, особливо в області харчової політики й торгу, стала на шлях своєрідної націоналізації, шкідливої, щоправда, не лише для жидів, але й для цілої держави, як це завше буває при політиці штучного усунення природного господарського чинника» [2, с. 91]. На підтвердження цих міркувань наведемо той факт, що встановлення державної монополії у торгівлі і промисловості, усунення з них єврейського бізнесу породило катастрофічний дефіцит товарів першої необхідності [12, с. 2]. Вигідніше було використати єврейських підприємців на власну користь. Як зазначав сучасник подій, «[...] євреї з їх активністю та підприємливістю зможуть і для себе віднайти сприятливе положення і принести користь процесові державного будівництва» [5, с. 118].

Тому економічна політика ЗУНР, переслідуючи завдання покращення соціального становища її титульної нації, призвела до дещо неочікуваних результатів. Оскільки українці не володіли достатнім досвідом торгівельної діяльності, особливо у здійсненні міждержавних торгових операцій, які в умовах простою виробництва у ЗУНР були життєво важливими для її економіки, українські чиновники всеодно змушені були неофіційно залучати єврейських спеціалістів. Окрім того, найбагатші представники єврейської меншини, використовуючи розгул корупції в бюрократичній ланці держави, обходили будь-які встановлені обмеження в економічній сфері [1, с. 28].

Загалом, припускаємо, правомірно стверджувати, що окремі ініціативи влади ЗУНР найбільше вдарили по дрібних єврейських посередниках і підприємцях, які не мали можливості лобіювати свої інтереси в бюрократичному апараті республіки. Відповідну ситуацію, що склалася в економічній сфері, за словами сучасника, народ умовно називав «хведька гандлює», де під «хведькою» мався на увазі корумпований український чиновник, який «продавав» євреям ті привілеї в економічній сфері, яких українська держава їх перед цим позбавила (описані вище державні обмеження у сферах торгівлі і підприємництва) [1, с. 28].

Отже, економічна політика ЗУНР завдала їй чимало збитків. Почасті вона була викликана умовами воєнного часу. В українсько-польській війні держава ніби обстоювала ідею своєрідного міжнаціонального поділу обов'язків. Українці, будучи бідними, могли захищати її лише на фронті, але не фінансувати, тоді як оплатити війну мали євреї, які отримали всі громадянські права в ЗУНР і повинні були допомогти в її захисті. У зв'язку з цим, навіть набула поширення

практика сплати відкупного податку всіма євреями призовного віку, які не служили в українському війську [15, арк. 222]. В умовах бюджетного дефіциту член Української Національної Ради М. Петрицький пропонував «оголосити примусову процентову позичку. Й не українці мусять [її] дати» [3, с. 186]. Розглядаючи всі торгівельні обмеження в даному ракурсі, їх, припускаємо, можна вписати в контекст відповідної стратегії: якщо євреї відмовилися надати підтримку ЗУНР у війні, то їх слід змусити профінансувати її будь-якими засобами, навіть шляхом націоналізації їхньої власності, якщо буде потрібно.

Список використаних джерел та літератури

1. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за час революції / С. Гольдельман. – Відень: «Гаймон», 1921. – 45 с.
2. Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях в міжвоєнний період / М.М. Гон. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – 431 с.
3. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 712 с.
4. Лозинський М. Будова нашої держави // Републіка. – 1919. – 9 березня. – Ч. 31. – С. 2.
5. Наконечний Є. «Шоа» у Львові / Є. Наконечний. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2006. – 284 с.
6. Піднесення промислу і чужі капітали // Народ. – 1919. – 21 травня. – Ч. 29. – С. 1-2.
7. Розпорядок Державного Секретаріату Західної Области УНР з дня 19 марта 1919 // Републіка. – 1919. – 20 березня. – Ч. 40. – С. 1.
8. Розпорядок Державного Секретаріату скарбових справ з 25 лютого 1919 р. в справі припинення руху ґуралень // Републіка. – 1919. – 28 лютого. – Ч. 23. – С. 1.
9. Розпорядок Державного Секретаріату торгу і промислу з дня 18 марта 1919 // Републіка. – 1919, 22 березня. – Ч. 42. – С. 1.
10. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.
11. Українська Національна Рада. Засідання 8 квітня // Републіка. – 1919. – 10 квітня. – Ч. 58. – С. 2-3.
12. Українська Національна Рада. Засідання з 31 марта // Републіка. – 1919. – 2 квітня. – Ч. 51. – С. 2-3.

13. Українська Національна Рада. Земельна реформа. Засідання 3 квітня // Република. – 1919. – 6 квітня. – Ч. 55. – С. 2-3.
14. Харчеві справи // Нове життя. – 1918. – 29 грудня. – Ч. 28. – С. 4.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2192 Директор Західної Области УНР м. Чортків (Галичина), м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії. 1919–1922 рр. – Оп. 1. – Спр. 1. Листування з Начальною Командою Галицької армії та накази по армії про організацію 4-го та 5-го корпусів, про покращення роботи штабів, 13. 06. 1919 р. – 22. 06. 1919 р. – 357 арк.
16. ЦДАВО України. – Ф. 2192 Директор Західної Области УНР м. Чортків (Галичина), м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії. 1919–1922 рр. – Оп. 1. – Спр. 2. Листування з начальною командою Галицької Армії, накази по армії про виділення коштів для потреб армії, призначення на службу, військову мобілізацію старшин, 27. 06. 1919 р. – 06. 07. 1919 р. – 336 арк.
17. The national autonomy of Eastern-Galician Jewry in the West-Ukrainian Republic, 1918–1919 / Nahum Michael Gelber // History of Polish Jewry during the revival of Poland. – New York : Shengold Publishers, 1990. – P. 221-232.